

”Jotta lapselle saataisiin hyvä koti...”

Suvi Virkamäki

Suomalaisten sotalapsien adoptoinnit Tukholmassa 1946-47

Aloitin esitykseni tekstin lainauksella eräästä adoptiohakemuksesta Tukholman raastuvanoikeudessa 23 päivänä joulukuuta 1945. Käännös ruotsista suomeksi on omani: ”Te ette saa ottaa takaisin Marttia. Ette koskaan. Martti saa tervehtiä sukulaisiaan Suomessa heti kun yhteydet ovat paremmat. Hän ei koskaan tule unohtamaan omiaan Suomessa ja että hänen isänmaansa on Suomi. Antakaa meidän adoptoida hänet. Suomessahan on niin paljon lapsia. Minä ja mieheni ymmärrämme että te tarvitsette heitä, mutta ei Marttia. Kiltti, hyvä te, antakaa meidän saada Martti.” Heti sodan loppumisen jälkeen 1945 tuli ajankohtaiseksi alkaa kutsua sotalapset kotiin Suomeen. Kirjoittaja oli ruotsalainen kasvatusäiti pojalle, joka oli tullut hänen huostaansa sotalapsena helmikuussa 1942. Poika oli tullessaan kaksivuotias ja nyt kuusivuotiaana oli hänet tarkoitettu lähettää takaisin Suomeen.

Kasvatusvanhemmat olivat naimisissa ja heillä ei ollut omia lapsia. Kasvatusisä oli 30 vuotta vanha ja työskenteli työnjohtajana. Kasvatusäiti oli 37 vuotta vanha ja kotiäiti. Perhe omisti kesämökin Ingarössä. Martin biologinen isä oli kaatunut sodassa ja biologinen äiti oli leski ja hänellä oli kolme muuta lasta. Poika oli vierailut kotonaan Suomessa, mutta kasvatusäidin mukaan pojalle tuli psyykkisiä ongelmia käynnin takia. Biologinen äiti oli antanut myöntymyksensä adoptiolle. Ruotsin lastensuojeluviranomaiset totesivat pojan olevan kiintynyt ruotsalaiseen perheeseensä ja että kasvatusvanhemmat, jotka nyt hakivat adoptiota, olivat kaikin puolin sopivia adoptoimaan pojan. Suomalaiset lastensuojeluviranomaiset olivat antaneet oman positiivisen lausuntonsa adoptioon. Näin Martti adoptoitiin Ruotsiin. Tämä tapaus on vain yksi monista suomalaisten sotalapsien adoptiotapauksista.

Taustaa

Kun talvisota alkoi 30 päivä marraskuuta 1939, aiheutti se myös ketjun tapahtumia Ruotsissa. Naisten johtamat avustusjärjestöt olivat kärjessä, kun organisoitiin Suomeen kohdistuvaa apua. Ruotsiin perustettiin aivan uusi organisaatio, jonka nimeksi tuli Centrala Finlandshjälpen. Suomen Ruotsin suurlähetystön virkamies Eljas Erkko ilmoitti Suomen sisäministeriölle, että ruotsalaiset olivat valmiina ottamaan vastaan tuhansia suomalaislapsia. Suomen ulkomaanministeriö vastasi että lastensiirrot eivät tule kysymykseenkään, vaan suorasta avusta Suomelle olisi enemmän hyötyä. Tähän Suomesta tulleeeseen vastaukseen eivät ruotsalaisen Fredrika-Bremer -järjestön toimitusjohtaja Hanna Rydh ja rouva Maja Sandler, joka oli silloisen ruotsalaisen ulkoministerin Richard Sandlerin vaimo tyytyneet, vaan matkustivat Suomeen ja 11 joulukuuta 1939 he pitivät lehditötilaisuuden Helsingissä. Tuolloin oli jo 5000 ruotsalaiskotia sanonut ottavansa vastaan suomalaislapsia.

Ruotsalaisilla oli jo aikaisempaa kokemusta lastensiirroista. Jo 1920-luvulla oli Ruotsin Punainen Risti järjestänyt sotalapsitoimintaa ja ottanut vastaan itävaltalaisia ja saksalaisia lapsia. Tällaiset organisoidut lastensiirrot oli myös ylempien yhteiskuntaluokkien naisten työnä. Kaksi päivää lehditötilaisuuden jälkeen perustettiin Suomeen yksityinen keskusjärjestö joka sai nimekseen ”Pohjoismaainen avustuskeskus”. Lastensiirrot alkoivat. Myöhemmin organisaatio muuttui ja 3 syyskuuta 1941 perustettiin suomen sosiaaliministerin K-A Fagerholmin johdolla Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitea.

Vuosien 1941 ja 1948 välillä siirrettiin noin 70 000 suomalaista lasta pois sodan jaloista turvalliseen Ruotsiin. 1 päivä lokakuuta 1948 lastensiirrot lopetettiin, kolme vuotta sodan loppumisen jälkeen. Joka tapauksessa vuonna 1949 oli enemmän kuin 15 000 suomalaista sotalasta jäljellä Ruotsissa. Ja ruotsalaiset sijaisvanhemmat alkoivat järjestellä osalle lapsista adoptiota. Kaikki suomalaisia sotalapsia koskevat adoptiohakemukset käsiteltiin Ruotsin oikeusistuimissa. Vuonna 1931 allekirjoitetussa yhteispohjoismaisessa sopimuksessa oli määrätty, että pohjoismaalaisia lapsia koskevat adoptiohakemukset käsitellään siinä maassa missä adoptiovanhemmilla on kotipaikka.

Adoptiohakemuksen käsittelyssä käytettiin kyseessäolevan maan lainsäädäntöä. Niinpä suomalaislasten adoptiohakemukset käsiteltiin ruotsalaisessa oikeusistuimissa. Jos lapset olivat alle 18 vuotiaita, ei adoptiota voitu ottaa esille oikeudessa ennenkuin lapsen kotimaan, näissä tapauksissa Suomen, lastensuojeluviranomaiset olivat käsitelleet asian ja jättäneet siitä lausunnon Ruotsin oikeusviranomaisille. Etsittiin ”lapsen parasta”. Termejä ”lapsen paras” ja ”jotta saataisiin hyvä koti...” käytettiin näissä lausunnoissa ahkerasti. Vuosina 1946 ja 1947 adoptoitiin

Tukholman läänissä eniten sotalapsia verattuna muuhun Ruotsiin. Itse olen ensisijaisesti tutkinut Tukholman kaupungissa tapahtuneita adoptioita, jotka käsiteltiin Tukholman raastuvanoikeudessa. Tutkimusmateriaalina olen käyttänyt Tukholman raastuvanoikeuden pöytäkirjoja, joita säilytetään Tukholman kaupunginarkistossa. Ruotsin valtionarkistossa taas säilytetään kirjeenvaihtoa Hjälpkommittéen för Finlands barn eli Suomen lasten avustuskomitean ja Suomen Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean välillä. Näistä kirjeistä saa tuntumaa siitä millä tavoin vastaavan maan viranomaiset kohtasivat kysymyksen suomalaislapsien adoptioinneista Ruotsiin.

Sotalapsi

Kuinka määritellään suomalainen sotalapsi? Ruotsissa oli myös muita sotalapsia, mm. Saksasta ja usein heillä oli norjalainen äiti ja saksalainen isä. Ruotsissa oli myös noin 500 juutalaista sotalasta sodan aikana. Itse olen määritellyt suomalaisen sotalapsen lapseksi, joka oli suomen kansalainen, lähetettiin Suomesta Ruotsiin sotaa pakoon ja sijoitettiin tilapäisesti ruotsalaiseen kasvatuskotiin, lastenkotiin tai lastensairaalaan. Lapset asuivat kasvatusvanhempiansa luona, kun adoptiohakemus jätettiin sisään.

Adoptio

Adoptioanomus lähetettiin Tukholman raastuvanoikeuteen. Oikeus lähetti asian tutkittavaksi Tukholman lastensuojeluviranomaisille, jotka tutkivat kasvatusvanhempien soveltuvuuden adoptiovanhemmiksi. Lastensuojeluviranomaisten lausunto lähetettiin puolestaan takaisin raastuvanoikeudelle. Sama asia koski myös Suomen puolella. Tukholman raastuvanoikeus lähetti adoptioasian Suomen sosiaaliministeriöön, joka puolestaan haki lausunnon lastensuojeluviranomaisilta niiltä paikkakunnilta Suomessa, jossa sotalapsen biologiset vanhemmat tai holhooja asuivat. Suomen lastensuojeluviranomaiset puolestaan tekivät selvityksen lapsen kodista Suomessa ja lähettivät päätöksensä ja suosituksensa koskien adoptiota sosiaaliministeriöön. Sieltä suomesta ruotsiksi käännetty selvitys lähti Tukholman raastuvanoikeuteen, usein Ruotsin suurlähetystön kautta. Luonnollisesti nämä adoptiotapauksen veivät enemmän aikaa kuin tavalliset puhtaasti ruotsalaiset tapaukset.

Lapset

Millaisia suomalaisia sotalapsia sitten haluttiin adoptoida? Vuonna 1946 lähetettiin 25 adoptioanomusta suomalaisista sotalapsista Tukholman raastuvanoikeuteen. Vastaava luku seuraavana vuonna oli 28 adoptiohakemusta. Suurin osa hakemuksista koski lapsia, jotka olivat tulleet ruotsalaisten kasvatusvanhempiansa luokse alle kolmen vuoden ikäisinä. Lapset, joita kasvatusvanhemmat halusivat adoptoida, olivat ne kaikista nuorimmat, jotka olivat asuneet kasvatusvanhempiansa luona pisimmän aikaa. Tässä aineistossa tyttöjä ja poikia adoptoitiin yhtä paljon ja halu saada vain tiettyä sukupuolta olevaa lasta ei ilmene adoptiohakemuksissa.

Ruotsalaiset kasvatusvanhemmat

Kasvatusvanhempien henkilötodistus seurasi aina liitteenä adoptiohakemuksissa. Nämä vanhemmat olivat keskimäärin 40 vuoden iässä, naimissa olevia pareja, joilla ei ollut omia biologisia lapsia. Keski-ikä, varsinkin naisilla, oli varsin korkea jos ajatellaan fertiliteettiä ja mahdollisuuksia saada oma lapsi. Ruotsin lainsäädännön mukaan adoptiota hakevien vanhempien tuli olla vähintään 25 vuotta vanhoja, mutta ikäyläraja puuttui.

Kysymys ja keskustelu adoptiota hakevien vanhempien korkeammasta iästä on tullut vasta viime vuosina. Ruotsin adoptiolaki muutettiin vuonna 1944 niin, että jopa naimississa olevat parit, joilla oli omia biologisia lapsia saivat adoptoida. Tutkimukseni osoittaa, että vuonna 1947 alettiin adoptoida enemmän suomalaisia sotalapsia perheisiin, joissa jo oli omia biologisia lapsia. Yksi syy tähän on luonnollisesti se, että sotalapset jäivät Ruotsiin pidemmäksi aikaa ja he integroituivat ruotsalaiseen kasvatusperheeseen. Nämä kysymykset mahdollisuudesta adoptoida suomalaisia sotalapsia painostivat varmasti ruotsalaista oikeusistuinta ja tämä vaikutti osaltaan adoptiolain muuttumiseen. Tukholman kaupungissa 90 % adoptiota hakevista sijaisvanhemmista kuuluivat sosiaaliluokkiin I ja II, siis korkeimpiin sosiaaliluokkiin.

Suomalaiset biologiset vanhemmat

Informaatiota suomalaisvanhemmista olen saanut raastuvanoikeuteen lähetyteistä liitteistä, esim. henkilötodituksista, lastensuojeluviranomaisten raporteista ja henkilökohtaisista kirjeistä. Suomalaiset biologiset vanhemmat kuuluivat

kahteen alimpaan sosiaaliluokkaan IV ja V. Tämä tulos pitää paikkansa, kun sitä verrataan suomalaiseen statistiikkaan sotalasten vanhemmista. Suurimmalla osalla lapsista, jotka lähetettiin Ruotsiin sotalapsiksi, oli työläiskotitausta. Vuonna 1946 tyypillinen suomalainen vanhempi, joka antoi suostumuksensa adoptioon, oli soteleski, jolla oli monta lasta. Seuraavana vuonna oli tilanne jo muuttunut. Suurimmalla osalla lapsista olivat molemmat vanhemmat elossa ja heillä useampia lapsia. Vuosina 1946 ja 1947 löytyy tästä tutkimusmateriaalista vain kaksi tapausta, jossa molemmat biologiset vanhemmat olivat kuolleet ja lapset täysiorpoja. Tämä tutkimustulos on mielenkiintoinen, kun sitä vertaa viralliseen ruotsalaislausuntoon suomalaislapsista, joita adoptoitiin Ruotsiin. Ruotsalaislehti Svenska Morgonbladet oli vuonna 1946 haastatellut Hjälpkommittén Lars Östbergiä suomalaisten sotalapsien adoptointikysymyksissä. Suomessa oltiin huolestuneita näistä adoptoinneista. Östbergin mielestä huolestuneisuus oli ymmärrettävää koska nämä lapset tulisivat tulevaisuudessa korvaamaan sen sukupolven, joka oli menetetty sodassa.

Tänäpäivänä myös keskustellaan siitä, oliko Suomella tarkoitus pitää näitä lapsia eräänlaisena ”geenipankkina” ulkomailla. Merkilläpantavaa on että Östbergillä ei ollut oikeaa informaatiota lapsista joita adoptoitiin. Hän erityisesti mainitsi tässä artikkelissa, että ne suomalaislapset jotka adoptoitiin Ruotsiin olivat yli kuusivuotiaita ja täysorpoja. Tutkimukseni ainakin Tukholman osalta osoittaa että tämä väite ei pidä paikkaansa. Lastensiirtojen alettua oli kaikille osapuolille niin Ruotsissa kuin Suomessakin täysin selvää, että lapset palautettaisiin Suomeen heti sodan päätyttyä. Kasvatusvanhemmille osoitetuissa ohjeissa ja kirjeissä mainittiin heti alussa, että ”muistakaa näiden lasten olevan teillä vain lainassa...”. Ja jos oli kyse adoptoinneista, niin lapset adoptoitaisiin suomalaisvanhempien kautta.

Suomessa oli 1940-luvun puolessavälissä tilastojen mukaan noin 800 suomalaisparia adoptiojonossa. Hjälpkommittén för Finlands barn sanoi päätäväisesti ei kaikille adoptoinneille: ”Olemmehan saanneet luottamuksen pitää näistä lapsista huolta ja sitä ei pidä pettää. Lapsien täytyy, heti kun tilanne Suomessa muuttuu, palauttaa.” Jokatapauksessa ruotsalaiset kasvatusvanhemmat alkoivat lähettää adoptiohaemuksia heti kun lainsäädäntö ja sodan loppuminen teki sen mahdolliseksi. Östbergin lausunto voidaan tulkita yleisen mielipiteen rauhoittamiseksi suomalaisten sotalasten adotioita koskevassa keskustelussa Ruotsissa. Kriittisiä ääniä oli ilmaantunut jopa Ruotsissa adoptioita vastaan. Samaisessa artikkelissa Östberg myös mainitsi, että ”... näiden lasten olisi paljon parempi olla maassamme, koska suomalaisilla itsellään on vaikea pitää heistä huolta.” Kaksi vuotta myöhemmin samainen Östberg mainitsi juhlapuheessaan lastensiirtojen loputtua Hotelli Gilletissä järjestetyssä juhlatilaisuudessa suomalaislasten adoptoinneista siihen sävyyn, että suomalaisilla on vain lausunto-oikeus näissä adoptioasioissa ja oli ruotsalaisen tuomioistuimen päätettävänä tuliko lapsi adoptoida Ruotsiin.

Adoptiomotiiveja: ”Hyvä koti” ja ”lapsen paras”

Miksi lapsi adoptoitiin Ruotsiin? Perusteet adoptiolle tulevat tutkimuksessa hyvin esille, koska tuomioistuimelle annettiin parhaat mahdolliset motiivit adoptoinnin perusteluksi. Vuonna 1946 oli kasvatusvanhempien perustelujen painopiste siinä, että vaikka lapsi nyt adoptoitaisiinkin Ruotsiin, halusivat kasvatusvanhemmat ehdottomasti lapsen pitävän adoption jälkeenkin yhteyttä Suomeen ja sukulaisiinsa siellä. Tämä oli tärkeä argumentti, jolla vaikutettiin erityisesti suomalaisiin viranomaisiin ja heidän mahdolliseen positiiviseen päätökseen adoption puolesta. Seuraavana vuonna ei tätä argumenttia enää käytetty, vaan usein vedottiin siihen tosiasiaan, että lapsi ei enää osannut suomea. Eräässä adoptiohakemuksessa mainittiin jopa, että lapsi puhuu riikinruotsia, ei siis suomenruotsia tai ruotsia suomalaisella korostuksella. Lapsen terveys oli myös etualalla adoptiomotiiveissa ja erityisesti psyykkiset vaikeudet otettiin esille, jos lapsen täytyy palata takaisin Suomeen.

Ruotsalaisvanhemmat myös halusivat adoptoida sairaita suomalaislapsia ja he eivät nähneet sairautta esteeksi. Päinvastoin, Ruotsissa jatkuva hoito olisi lapsen pahaaksi. Vuonna 1947 nähtiin tärkeimpänä adoptiomotiivina, että lapsi oli täysin sopeutunut ruotsalaiskotiinsa. Joissakin adoptiohakemuksissa kasvatusvanhemmat arvostelivat lasten suomalaisvanhempia siitä, että he eivät pitäneet lapseen tarpeeksi yhteyttä. Vuonna 1949 tuli Alanen-komitean selvitys, missä komitea on huomannut että viranomaiset olivat kieltäneet suomalaisvanhempia kirjoittamaan liian usein lapselle. Se aiheuttaisi viranomaisten mukaan kitkaa ja väärinymmärrystä vanhempainkategorien välille. Luonnollisesti tämä vaikutti lasten eristäytymiseen omista suomalaisvanhemmistaan.

Palauttamisen aikoihin monet lapset alkoivat olla jo kouluiässä ja yhtenä adoptioperusteluista oli juuri se tosiasia, että vain ruotsalaisvanhemmilla oli taludellinen mahdollisuus kouluttaa lapsi. ”Lapsen paras” ruotsalaisviranomaisten mukaan oli Ruotsissa, missä kasvatusvanhemmilla oli hyvä taludellinen mahdollisuus toteuttaa lapselle hyvä elämä.

Ruotsin viranomaisten suurin adoptioon positiivisesti vaikuttava motiivi oli juuri kasvatusvanhempien hyvä taloudellinen tilanne. Normi ”hyvälle kodille” oli tukholmlaisten viranomaisten mukaan lapseton yläluokan pariskunta, jolla oli hyvä talous ja talo Tukholmassa. Koskaan ei keskusteltu lapselle annettua taloudellista apua Suomeen esim. koulutusasioissa. Adoptio Ruotsiin nähtiin ainoana mahdollisena vaihtoehtona.

Suomalaiset biologiset vanhemmat ja viranomaiset

Biologisten vanhempien tai holhoojan täytyi aina antaa virallinen kirjallinen suostumus adoptioon. Joskus nämä viralliset kaavakkeet oli korvattu henkilökohtaisilla kirjeillä. Eräs suomalaisäiti kirjoitti: ” Olen aina ajatellut Teuvon parasta, siksi hän on Ruotsissa, ja nyt minun pitää itse unohtaa oma suruni, kun jätän hänet sinne, jotta hänelle tulisi hyvä elämä.” Voidaan aina keskustella kuinka suurta painetta suomalaisvanhemmat tunsivat näissä taloudellisesti lasketuissa motiiveissa. Tilannehan oli todella vaikea sodanjälkeisessä Suomessa. Myös suomalaisille lastensuojeluviranomaisille olivat taloudelliset motiivit ensimmäiseksi esillä, kun vastattiin myöntävästi adoptiohakemukseen.

Pienillä kunnilla oli vaikeuksia pitää huolta kotiin palaavista lapsista, joilla ei ollut kotiasiat kunnossa. Kuntien piti hoitaa myös siirtolaisväestön asiat. Suomalaisten lastensuojeluviranomaisten kertomuksista tulee esille kuinka lasten suomalaisperheet olivat ekonomisesti heikkoja, heiltä puuttui asunto, perheessä oli useampia lapsia tai perheellä oli sosiaalisia ongelmia, lähinnä vanhemman tai vanhempien alkoholin käytön takia. Suomalaiset viranomaiset saattoivat esittää selvityksen adoptioasiassa kovin lyhyesti ja ytimekkäästi: ”Isä on kuollut. Äiti on menettänyt toisen kätensä, joka on korvattu proteesilla. 7 lasta perheessä, siksi Eskon pitäisi jäädä Ruotsiin.” Aika usein nämä adoptioasiat aiheuttivat kitkaa niin vanhempikategorioiden kuin viranomaisten kesken. Kirjeissä Sosiaaliministeriön lastensiirtokomiteaan valitettiin ruotsalaisten sijaisvanhempien käyttäytymistä. Eräässäkin tapauksessa, jossa suomalainen äiti ei ollut suostunut adoptioon ja allekirjoittamaan Ruotsista lähetettyä suostumusta siihen, loppuivat lapsen kirjeet kotiin. Niinpä suomalaisviranomaiset kehoittivat ruotsalaisia vastaavia selittämään asian sijaisvanhemmille että ” ...ei sitä nyt noin vain voi mennä ja adoptoida toisten lapsia.”

Kielteinen lausunto

Aina eivät suomalaisviranomaiset antaneet lupaa adoptioon, vaikka lapsen omat biologiset vanhemmat olivat antaneet siihen suostumuksensa. Erityisesti suurimmissa kaupungeissa, kuin Helsingissä ja Turussa, noudatettiin sitä periaatetta että kaikki lapset tulisivat takaisin ja ne jotka tarvitsevat adoptiota saisivat suomalaiset vanhemmat. Myös tapauksissa joissa viranomaisten mielestä vanhemmilla oli taloudellinen mahdollisuus hoitaa palaava lapsi, adoptiota ei suositeltu. Ruotsalaiset sijaisvanhemmat esittivät huolestuneisuutensa Hjälpkomitealle lapsien palauttamisesta köyhiin koteihin.

Eräässä tapauksessa oltiin jopa tehty tarkastus sijaisvanhempien pyynnöstä. Suomesta tuli vastaus huolestuneisuuteen: ”Koti oli siisti, mutta paljas, tekstiilit puuttuivat, ainoastaan paperiverhot. Perhe oli menettänyt omaisuutensa sodassa. Osa huonekaluista oli uusia. Sijaisvanhempien ei tarvitse huolehtia tytön hyvinvoinnista.” Kodissa oli paperiverhot ja uusia huonekaluja, mikä tarkoitti sitä että koti oli sisustettu ihan sodanaikaisen standardin mukaan. Mutta kun se standardi ei tietysti ollut ihan sama ruotsalaisille kuin suomalaisille. Näinä kahtena vuotena Suomesta tuli yhdeksän (vastaa 17% kaikista hakemuksista) kielteistä vastausta adoptointiin. Osa suomalaisvanhemmista perui suomen viranomaisten päätöksen perusteella myöntymisen adoptioon ja ottivat lapsen takaisin.

Tukholman raastuvanoikeus huomioi nämä kielteiset vastaukset Suomesta ja eivät myöntäneet adoptiota. Mutta kun sijaisvanhemmat valittivat päätöksestä ja se otettiin vähän ajan kuluttua taas oikeudessa esille, myönsi Tukholman raastuvanoikeus oikeuden adoptioon. Vaikuttaa siltä, että raastuvanoikeus oli tehnyt periaatteellisen päätöksen adoptointikysymyksessä: Jos Suomesta tuli kieltävä vastaus adoptointiin, oikeus ei myöntänyt sitä. Jos sijaisvanhemmat valittivat asiasta ja asia otettiin uudelleen esille, saivat he automaattisesti adoptoida. Ruotsin lailla oli ehdoton päätäntävalta suomalaisten sotalapsien adoptoinneissa jo Pohjoismaisen sopimuksen mukaan. Vaikeimmat tapaukset koskivat niitä lapsia, jotka suomalaisvanhemmat halusivat takaisin, mutta ruotsalaiset sijaisvanhemmat eivät laskeneet. Näistä lapsista käytiin oikeutta aina korkeimpaan oikeuteen asti. Löytämässäni tapauksissa lapset jäivät aina Ruotsiin.